

The Greek Review of Social Research

Vol 33 (1978)

33-34

Marie Eliou, La formation de la conscience nationale en republique populaire du Congo

Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

doi: [10.12681/grsr.328](https://doi.org/10.12681/grsr.328)

Copyright © 1978, Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (1978). Marie Eliou, La formation de la conscience nationale en republique populaire du Congo. *The Greek Review of Social Research*, 33, 530–532. <https://doi.org/10.12681/grsr.328>

βιβλιοκρισία

Δημητρίου Β. Σμοκοβίτη, *Μία ιδιότυπος κοινωνική ομάδα: Οι Ένοπλοι Δυνάμεις* (διατριβή επί διδακτορίας), Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 234.

Ἡ ἔλλειψη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία πρωτοτύπων ἐργασιῶν σὲ εἰδικὲς περιοχὲς τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας ἀποτελεῖ τὸ σοβαρότερο ἔμπηδο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη στὴ χώρα μας εἰδικότερων κλάδων τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς. Μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτές ἡ μελέτη τοῦ Δ. Σμοκοβίτη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ κεφαλαιώδης στὴν περιοχὴ τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Στρατοῦ. Ἡ μελέτη αὐτὴ ὑποβλήθηκε ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ποῦ τὴν ἐνέκρινε καὶ ἀπένευσε στὸ συγγραφεὶ τὸν τίτλο τοῦ διδάκτορα.

Ἡ διατριβὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο μέρος μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Ἡ θέσις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἰς τὴν κοινωνικὴν ἔρευναν» καὶ στὰ πλαίσια δύο εἰδικῶν κεφαλαίων (1. Στόνος ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῆς θέσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὡς κοινωνιολογικοῦ προβλήματος καὶ 2. Θεωρητικὴ βάση καὶ μεθοδολογία τῆς παρούσης μελέτης), προσδιορίζεται ἡ φύση τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὡς ἰδιότυπης κοι-

νωνικῆς ομάδας, ποῦ ἀποτελεῖ ὑποσύστημα τοῦ εὐρύτερου κοινωνικοῦ ἔθνικοῦ πλαισίου. Τὸ ὑποσύστημα αὐτὸ εἶναι φυσικὸ νὰ συνδέεται μὲ ἄλλα ὑπο-συστήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποκαθιστᾶ σχέσεις, ἐξαρτήσεις καὶ ἐπιδράσεις, πράγμα ποῦ προσδίδει στὶς Ἐνοπλές Δυνάμεις τὸ χαρακτῆρα μιᾶς ἡδιδάκτῆς κοινωνικῆς ομάδας. Μὲ τὴ διαφοροποίηση αὐτὴ ἐπισημαίνεται ὅτι στὶς Ἐνοπλές Δυνάμεις διαμορφώνεται συλλογικὴ συνείδηση, συνεκτικότητα, αὐτοτέλεια, σύστημα ἀξιών, κανόνες καὶ πρότυπα συμπεριφορᾶς, κοινωνικὸς καταναγκασμὸς κ.ά. Μὲ τὰ παραπάνω στοιχεῖα οἱ Ἐνοπλές Δυνάμεις ζοῦν καὶ ἐκφράζονται σὲ λειτουργικὴ σχέση μὲ ἄλλα κοινωνικὰ ὑπο-συστήματα, πράγμα ποῦ ἀποκαλύπτει τὴν ὀργανικὴ ἔνταξή τους στὸ ἔθνικὸ κοινωνικὸ πλαίσιο.

Στὸ δεύτερο μέρος μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Ἐνοπλοὶ Δυνάμεις καὶ Κοινωνία» καὶ στὰ πλαίσια τριῶν εἰδικῶν κεφαλαίων (1. Ὁ θεσμὸς τῆς στρατεύσεως, 2. Ἐνοπλοὶ Δυνάμεις καὶ οικονομία καὶ 3. Ἐνοπλοὶ Δυνάμεις καὶ τεχνολογία), περιγράφονται οἱ βασικοὶ λειτουργικοὶ δεσμοὶ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων μὲ τὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ σύστημα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας. Στὰ τρία βασικὰ ὑπο-συστήματα στρατεύσεως, οικονομία καὶ τεχνολογία, ἐπισημαίνονται οἱ χαρακτηριστικὲς σχέσεις, ἀλληλεξαρτησεῖς καὶ ἀλληλεπιδράσεις ἀνάμεσα στὶς Ἐνοπλές Δυνάμεις καὶ τὸ ἔθνικὸ κοινωνικὸ πλαίσιο.

Στὸ τρίτο μέρος μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Τὰ μόνια στελεχῶν τῶν ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων» καὶ στὰ πλαίσια δύο εἰδικῶν κεφαλαίων (1. Κοινωνικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μόνιμων στελεχῶν καὶ 2. Πολιτικοστρατιωτικαὶ σχέσεις), ἐπιχειρεῖται συστηματικὴ διερεύνηση τῶν κινήσεων προτιμηματικῶν τῶν στρατιωτικῶν ἐπαγγέλματος ὡς καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ κοινωνιογραφικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μόνιμων στελεχῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρουσιάζεται ἡ τυπολογικὴ κλιμάκωση τῆς πραγματικῆς γεωγραφικῆς, οικονομικῆς καὶ οἰκογενειακῆς προελεύσεως τῶν στελεχῶν αὐτῶν. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ ἴδιου μέρους ἐπιχειρεῖται ἑρμηνεῖα τῶν πολιτικοστρατιωτικῶν σχέσεων, τῆς διαταρξέως τους, τοῦ ἐπαγγελματισμοῦ καὶ τῆς πολιτικοποίησεως τῶν σώματος τῶν μόνιμων στελεχῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων γιὰ μιὰ κοινωνιολογικὴ προσέγγιση τοῦ φαινομένου.

Ἡ μελέτη τελειώνει μὲ ἀνακεφαλαίωση, ὅπου παρουσιάζονται τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας καὶ διατυπώνονται οἱ τελικὲς σκέψεις τοῦ συγγραφεὶ γιὰ τὰ ὑπάρχοντα προβλήματα.

Ἡ μελέτη διακρίνει σαφῆναι καὶ μεθοδολογικὴ συνέπεια, χάρις στὴν ὁποία ἡ δὴλ διαπραγμάτευση παρουσιάζεται αὐστηρὰ ἀντικειμενικῆ. Παρὰ τὴν ἐμφανῆ ἔλλειψη ἀπὸ τὴν πηγαία βιβλιογραφία σοβαρῶν πρσφατων γερμανικῶν μελετῶν, ἡ παρουσίαση τοῦ θέματος φαίνεται πῶς ἐξαντλεῖ τὴ γαλλικὴ καὶ ἀγγλικὴ πληροφόρηση πᾶν στὶς τελευταῖες θέσεις τῆς περιοχῆς

τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Στρατοῦ. Ἡ μελέτη, παρ' ὅτι ἀναφέρεται σὲ εἰδικὴ περιοχὴ τῆς κοινωνιολογικῆς ἔρευνας, χάρις τῆς ζωντανῆς περιγραφῆς καὶ ἀνάλυσης τῶν θεμάτων τῆς μορεῖ νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς ἐνδιαφέρον ἀνάγνωσμα ὄχι μόνον γιὰ τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινὸ. Ἄν μάλιστα λάβουμε ἄν' ὄψη τὴν πρωτοτυπία τοῦ θέματος καὶ τὴν ἑλλειψη ἀνάλογων μελετῶν στὴ χώρα μας, μπορούμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ὡς βασικὴ συμβολὴ στὴν κοινωνιολογικὴ διερεύνηση τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

ΒΑΣ. ΤΡ. ΓΟΥΑΤΣΗΣ

Marie Eliou, *La Formation de la Conscience Nationale en République Populaire du Congo* (Editions Anthropos, Paris, 1977).

Ἡ Μαρία Ἡλιού εἶναι ἡ πρώτη, ἀπ' ὅτι γνωρίζω, Ἑλληνίδα κοινωνικῆς ἐπιστήμους ποῦ διάλεξε νὰ στρέψει τὸν ἔρευνητικὸ της φακὸ πάνω στὰ σύγχρονα ἀφρικανικὰ κράτη μὲ τὸν ἰδιότυπο σοσιαλισμὸ τους καὶ τὰ ἰδιόμορφα μεθοδολογικὰ προβλήματα ποῦ θέτουν στὸν ἔρευνητὴ. Εἰδικότερος στόχος τῆς ἦταν νὰ μελετηθεῖ τὴ διαλεκτικὴ σχέση ἡ ἀπλοτέρα τὴν ἀλληλεπίδραση ἢ ἀλληλοτροφοδότηση, ἀνάμεσα στὸ βασικὰ ξενόφερτο (γαλλικῆς προελεύσεως) ἐκπαιδευτικὸ σύστημα (ἴδιων τῶν τύπων καὶ βαθμίδων) καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς ἑθνικῆς συνείδησεως τῶν μελῶν τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τοῦ Κογκό.

Ἡ θέση τῆς συγγραφῆς, ποῦ πιστικὰ στριξεῖ μέσα στὶς 400 καλοδολεμένες σελίδες τῆς, εἶναι ὅτι τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα διαδραματίζει ἕνα ρόλο διπλοῦ καὶ ἀντιπατικοῦ: ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρᾶ, λειτουργεῖ ἄν φέρνῃ στὴ μορφοποίηση τῆς ἑθνικῆς συνείδησεως τῶν μαθητῶν μεταδίδοντας τους σὰν ἄνωτερο πρότυπο τὰ στοιχεῖα ἐνός ἔθνου πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, ἐνισχύει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑθνικῆς συνείδησεως μεταδίδοντας γνώσεις ποῦ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἐξαγωγή προγραμμάτων τοπικῆς αὐτοδικοῦσεως, ἀκόμη καὶ προετοιμάζοντας τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀμφισβήτηση ὀρισμένων ὄψεων αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καὶ προσβώντας ἐστὶ τὴ ζήτηση γιὰ τὴ βαθμιαία «ἀφρικανοποίηση» ὀρισμένων προγραμμάτων (βλ. σελ. 13).

Ἡ ἐργασία τῆς Μ. Ἡλιού πλουσιότατη σὲ ἐρευνητικὸ ὕλικὸ ποῦ ἡ συγγραφῆς ἀν-

τλησε από ποικίλες πηγές—την Ιστορία, τη λογοτεχνία, την κοινωνική ανθρωπολογία και μέσω της καθαρότερης κοινοβιολογικής πηγής της υποβολής ερωτηματολογίων—γραμμένον σε στυλ ευχάριστο και θά έλεγα σχεδόν λυρικό, παρά την αβστηρή επιστημονικότητα του προσανατολισμού της, αποτέλεσε τη διδακτορική της διατριβή και έχει εκδοθεί στα γαλλικά από το γνωστό παρισινό εκδοτικό οίκο «Ανθροπος». Αξίζει όμως αναμφίβολα να εκδοθεί και στα ελληνικά για να γίνει προσιτή και στο μη γαλλόφωνο ελληνικό κοινό που είναι μεγαλύτερο από ό, τι ίσως νομίζετε, άν κρίνει κανείς από τις πολυάριθμες μεταφράσεις έργων Γάλλων επιστημόνων που κυκλοφορούν και άγοράζονται στον τόπο μας.

1. 'Αφρικανικός σοσιαλισμός και εθνική συνείδηση

Αυτό και μόνο το άντικειμενο της έρευνας της Μαρίας 'Ηλιου, δηλαδή η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό, άντανακιά σε μικρογραφία μά πολύ ένδιαφέρουσα επιστημονική πραγματικότητα που σκόπιμο είναι να την υπενθυμίσει κανείς: Είναι γνωστό ότι, όσοι ασχολούνται με την κοινοβιολογία της παιδείας στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, έρευνουν κυρίως τη σχέση άνάμεσα στη σχολική εκπαίδευση ή την κοινωνική άγωγή μέσω της οικογένειας και άνάμεσα στις διάφορες όψεις της κοινωνικής στρωματώσεως (λ.χ. στις κοινωνικές τάξεις, στις έλίτ, κτλ.). Είναι όμως λιγότερο γνωστό ότι, όσοι ασχολούνται με την ίδια αυτή επιστημονική εξειδίκευση στα νέα «άνεξάρτητα» κράτη του τρίτου κόσμου είναι εκ των πραγμάτων υποκρωμένοι να μελετήσουν μά άλλην κοινωνική σχέση τη σχέση άνάμεσα στην παιδεία και στην εθνική συνείδηση. Κι αυτό, γιατί η τελευταία αυτή αποτελεί ένα από τα φαινόμενα-κλειδιά για την κατανόηση της λειτουργίας και της άλλαγής των κοινωνιών αυτών που βασικούς τους στόχους ύπηρετεί το να μετατραπούν από όποιους σε άνεξάρτητα έθνη-κράτη.

Την έλλειψη σαφών ταξικών δομών στο Κογκό έπισημαίνει η συγγραφέας, χωρίς όμως να είναι μέσα στις προθέσεις της να εξετάσει το γενικότερο πρόβλημα της κοινωνικο-οικονομικής στρωματώσεως του Κογκό—όπως λέει άλλωστε η ίδια: «ή άνάλυση των κοινωνικο-πολιτικών δυνάμεων του Κογκό άπομεινε να γίνει» (σελ. 341). Πάντως παρατηρεί ότι μάλλον ρευστές κοινωνικο-επαγγελματικές όμδαδες παρά παγιωμένες κοινωνικές τάξεις διαμορφώνονται σήμερα την πολιτικο-οικονομική ζωή του Κογκό (βλ. στη σελ. 336 την περιγραφική κατάταξη των όμδων αυτών).

Παρά το γεγονός ότι επικρατεί μά «μαρξίζουσα γλώσσα» (language marxisant) που όπως διαβλέπει η συγγραφέας λειτουργεί μάλλον σαν *passé partout*, σαν σοσιαλιστικός μανδύας-κάλυμμα των πιο άπιθανων συμμαχιών και όρισμένων φορέων των πιο

συντηρητικών προγραμμάτων (σελ. 341), το γενικότερο ιδεολογικό σύνθημα είναι «αφρικανοποίηση» και όχι «μειωση των τάξικών άνισοτήτων», όπως στον ευρωπαϊκό σοσιαλισμό.

Αλλά ποιά είναι τα χαρακτηριστικά του ιδιότυπου αυτού άφρικανικού σοσιαλισμού που δεν έκφράζει τους προβληματισμούς μιας ταξικά δομημένης κοινωνίας αλλά μάς κοινωνίας σε άνάζητηση εθνικής ταυτότητας;

Αξίζει νομίζω στο σημείο αυτό να παρεμβάλουμε τις άπαντήσεις που δίνει ο Goldthorpe (1968) που δεν περιλαμβάνονται στις σελίδες του έργου μά και δεν ήταν άνάμεσα στους στόχους της συγγραφής και τό να άπαντήσει στο ερώτημα αυτό.

Ό άφρικανικός σοσιαλισμός:

1. Τονίζει την άλλοτριωση όλόκληρου του έθνους από τους πρώην άποικιοκράτες—που όμως άποτελούν τώρα περισσότερο παρά ποτέ πριν για τά μέλη του πρότυπα προς μίμηση—και όχι την άπόξενωση μιας τάξεως άπέναντι σε μά άλλη. Με δύο λόγια, πρόβλημα της έννοια του «έθνους προλετάριαν» και όχι την έννοια της «τάξεως προλετάριαν».
2. Έπιχειρεί να συνδεθεί με το παραδοσιακό σύστημα συγγένειας (που είναι πολύ διαφορετικό από το ευρωπαϊκό) και ύποστηρίζει ότι ή άφρικανική παράδοση δεν έχει δημιουργήσει σημαντικές κοινωνικο-οικονομικές διαφορές μέσα στους γηγενείς πληθυσμούς.²
3. Τονίζει την ανάγκη να διαμορφωθεί ένα νέο πολιτικο-οικονομικό σύστημα διάφορο από τον καθαρό καπιταλισμό και τον ευρωπαϊκό σοσιαλισμό, δηλαδή ένας άφρικανικός σοσιαλισμός που να έχει σαν στόχο την άνάπτυξη της άφρικανικής προσωπικότητας—της νεγριτικότητας (negritude).³

Έρω' όσον αυτή είναι σε άδρες γραμμές ή έπιστημη ιδεολογία που κηρύττουν οι γηγενείς άρχηγοί και έμπνεούν σήμερα στις μάς

1. Η θεωρητική άνάλυση της σχέσεως άνάμεσα στην ταξική και την εθνική συνείδηση δεν άνασχόλησε άμεσα τη συγγραφέα, δίκαια βέβαια, γιατί άλλος ήταν ό κύριος σκόπος της. Αξίζει όμως νομίζω να σχολιασθεί ή νέα άση της διαμορφώσεως μάς πιο εκλεπτυσμένης μαρξιστικής σκέψεως που άμφισβητεί την παλιότερη διάσταση άνάμεσα στους δύο αυτούς τύπους συνείδησεως, γιατί θεωρεί τό σύνθημα: «οί προλετάριοι δεν έχουν πατρίδα» επίχμιο για τό μέλλον του σοσιαλισμού [βλ. σχετικά Ν. Πουλαντζά, «Αμφισβήτηση... Ναι, άλλα Ποιά» στο 'Αμφισβήτηση (έκδοση των ΝΕΔΝ, 1978) σσ. 85-86].

2. Για τό σύστημα συγγένειας στην Άφρική βλ. και Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa* (Oxford, 1973).

3. Σχετικά με τά σημεία (1), (2) και (3) βλ. J.E. Goldthorpe, *An Introduction to Sociology* (Cambridge University Press, second edition, 1976), σσ. 148-151. Όπως ό T.B. Bottomore έγραψε ένα αναλυτικό έγχειρίδιο στην κοινοβιολογία άνάεργονας παραδείγματα από την κοινωνία των 'νδίων, έτσι και ό Goldthorpe, στην *Εισαγωγή στην Κοινοβιολογία*, φέρνει παραδείγματα από τη σύγχρονη Άφρική.

ζες των Άφρικανών, άποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα—που δεν είναι εύθες έξεργής ευδίκριτη στον άνάγνωστη—τό ερώτημα στο όποιο άπαντά μά την προσεκτική και λεπτολόγο έπιτόπιο έρεύνα της η Μαρία 'Ηλιου. Δηλαδή ποιά είναι ή έπίδραση του δυτικής προλετάριας και έπομένως έπιλεκτικού και κά πρόθεση άξιοκρατικού εκπαιδευτικού συστήματος πάνω άκριβος σε αυτή την διαδικασία της άφρικανοποιήσεως και ιδιαίτερα της κογκολοποιήσεως, με δύο λόγια πάνω στη συνειδητοποίηση από τους Κογκολέζους της εθνικότητάς τους, της ένεργου συμμετοχής τους σε μά κοινή κογκολέζικη μοίρα.

2. Έθνος και εθνική συνείδηση: οί έννοιες-κλειδιά

Ό Σπήλιος Παπασηλιόπουλος σχολιάζοντας την έργασία αυτή της Μαρίας 'Ηλιου παρατηρεί: «άνάμεσα σε αυτούς που άγνοούν ή και περιφρονούν την Άφρική και άνάμεσα σ' αυτούς που τη μυσθοποιούν ύπάρχει και ό δρόμος της επιστημονικής άνάδωσε» (βλ. *Οικονομικό Ταξινόμιο*, 25 'Ιανουαρίου 1978). Από τό δισκοκό δρόμο διάλεξε ή έρευνήτρια, που τον κατέστησαν άκόμη δυσκολότερο, από δύο, τι συμβαίνει συνήθως στην τρέχουσα έρευνητική δουλειά του κοινοβιολόγου, δύο στοιχεία που άπορροούν από αυτό καθαυτό τό άντικείμενο της μελέτης της: 1) Ότι πρόκειται για την έρευνα ενός πολιτισμού ξένου προς τον ευρωπαϊκό—και είναι προς τιμή των έπιστημονικών ικανοτήτων της συγγραφέως ότι με τόση εαίσθησια κατάφερε να συλλάβει τό «νόημα» του πολιτισμού του Κογκό. 2) Ότι ή έννοια κλειδί της έρευνας αυτής, δηλαδή ή «εθνική συνείδηση», μεταφράζεται μάσκολα και όρισμένες φορές όυτε και διαποράζεται σε εμπειρικούς δείκτες που να άπεικονίζουν με άκριβεια τό πραγματικό φαινόμενο της εθνικής συνείδησεως: φαινόμενο βαθιά ριζωμένο στην ανθρώπινη ψυχολογία και έπομένως δύσκολο να μετρηθεί ή κάθε εκδήλωσή του σε μά κλίμακα διαβαθμίσεων έντασεως, από εθνική συνείδηση «μηδέν» ή «ελάχιστη» μέχρι «έντονότατη».

Έθνος

Η εθνική συνείδηση άνεφάρεται βέβαια στη συνειδητοποίηση από τά άτομα ότι άνήκουν σ' ένα έθνος. Αλλά τι είναι έθνος; Η συγγραφέας μοιάζει να προτιμά άνάμεσα στους όρισμούς του έθνους που άνεφάρει (βλ. σσ. 14-15) τον όρισμό του συγγενή και όπαδο του Durkheim, Μ. Mauss κατά τον όποιο: «έθνος είναι μά κοινωνία που έμφανίζει ήθικη και οικονομική συνοχή» (βλ. σελ. 15).

Μ' όλο τό σεβασμό που δεν θά μπορούσε παρά να τρέφει κανείς στο διακεκριμένο Γάλλο κοινοβιολόγο έπισημώνα, ό όρισμός του αυτός μοιάζει άνεπαρκής, γιατί δεν περιλαμβάνει το κυριότερο στατιστικό στοιχείο της εθνικής κοινωνίας που είναι ή *ιδεολογική συνοχή* των μελών της γύρω από

